

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

І. В. ШАПОВАЛОВА

**КОРОТКИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК
СУЧАСНИХ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ**

Рекомендовано Методичною радою НУК



ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2023

УДК 32(075.8)

Ш24

Укладач

І. В. Шаповалова, канд. філос. наук, доцент

Рецензент

В. М. Вашкевич, д-р філос. наук, професор

*Рекомендовано Методичною радою
НУК ім. адм. Макарова*

Шаповалова І. В.

Ш24 Короткий словник-довідник сучасних політологічних термінів / І. В. Шаповалова. – Миколаїв : НУК, 2023. – 60 с.

Короткий словник-довідник охопив аналіз основних категорій сучасної політичної науки. Звернено увагу на ті поняття, які є базовими при вивченні курсів «Політологія», «Основи демократії». Видання має навчальне спрямування та є доповненням до існуючих підручників і навчальних посібників із політології, які пропонуються студентам при вивченні курсу політичної науки.

Призначено для студентів різних спеціальностей, які вивчають курс політології, а також для всіх, хто цікавиться політикою та політичною наукою.

УДК 32(075.8)

© Шаповалова І. В., 2023

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2023

ВСТУП

Політична мова, як і сама політика в суспільстві, є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись, змінюючись і вдосконалюючись. Вона забезпечує безперервний процес політичних комунікацій, трансляцію в суспільство певних ідей, здійснює емоційний вплив на громадян, вироблення суспільно-політичного консенсусу, а тому є дзеркальним відображенням політичної реальності. Безумовно, політична мова — це «жива» матерія суспільних комунікацій, той інструмент, що використовується політиками у боротьбі за владу й статус. Такий інструмент часто надмірно експресивний, маніпулятивний, гіперболізований, лозунговий. Визначальний вплив на мову політики має не сама політична наука, а засоби масової інформації, а в останнє десятиліття ще й найрізноманітніші ресурси Інтернет-простору.

При підготовці цього словника укладач виходив з того, що словник повинен мати перш за все навчальне спрямування, бути невід'ємною частиною, доповненням до існуючих підручників та навчальних посібників із політології, які пропонуються студентам при вивченні курсу політичної науки. Відносно лаконічний виклад матеріалу виключно політологічного характеру пояснюється тим, що запроваджений у вищих закладах освіти принцип комплексного вивчення студентами суспільних наук передбачає оволодіння

ними поряд з політологічними певної сукупності філософських, економічних, соціологічних, культурологічних термінів, понять і визначень при вивченні відповідних дисциплін.

Короткий словник-довідник містить терміни і поняття, які є найбільш уживаними в сучасній політичній науці, ЗМІ, під час вивчення курсу політології, у практичній політичній діяльності. Для студентів усіх спеціальностей та аспірантів, а також для всіх, хто цікавиться політикою та політичною наукою.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

АБСЕНТЕЇЗМ (лат. *absentia* – відсутність) – байдужість населення до політичного життя, відмова від участі в голошуванні.

АБСОЛЮТИЗМ – необмежена самодержавна влада, деспотична форма державного правління, яка ґрунтується на сваволі правителя.

АВТАРКІЯ (грец. *autarkeia* – самозадоволення) – державна політика та ідеологія, які спрямовані на відокремлення економіки однієї держави чи групи держав від економіки інших країн з метою створення замкнутої системи господарювання, зорієнтованої на самозабезпечення.

АВТОКРАТІЯ – система управління, за якої виключно одній особі належить необмежена влада.

АВТОНОМІЯ – обмежена самостійність, закріплена в законодавстві форма самоврядування територіальної або національної частини держави, що виявляється у самостійному вирішенні питань місцевого чи регіонального значення.

АВТОРИТЕТ (лат. *auctoritas* – влада, вплив) – система соціальних та особистісних якостей суб'єкта, що формують його здатність змінювати поведінку інших суб'єктів без застосування насилля, а також визнання суспільством, соціальною групою, колективом, державою, суспільно-політичною організацією особистих і суспільних якостей певної особистості чи групи людей, що відображає їх реальний, вагомий вплив на стан справ у суспільстві й державі.

АВТОРИТАРИЗМ – політичний режим, який характеризується зосередженням влади в руках окремої особи або групи осіб, а також обмеженням політичних прав і свобод громадян.

АГІТАЦІЯ – діяльність, пов'язана із поширенням політичних ідей з метою впливу на політичну свідомість і спонукання народних мас до активних політичних дій.

АГРЕСІЯ – усі види та форми незаконного застосування сили державою проти інших держав.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ – спосіб територіальної організації держави, утворення й діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. А.-т. устрій держави – це поділ території країни на окремі частини – області, провінції, землі, штати, департаменти, губернії, волості, повіти, райони, кантони тощо. Він зумовлений соціальною природою держави, традиціями історичного розвитку, завданнями й цілями пануючого режиму.

АДМІНІСТРАЦІЯ (лат. administratio – управління, керівництво) – сукупність органів державного управління, виконавчої влади (президент, уряд, відомчі установи, виконавчі комітети, апарат президента, губернатора тощо), діяльність яких визначена законом чи конституцією країни.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р.) – політико-правовий документ, спрямований на здійснення Декларації про державний суверенітет України. Він виходив із права на самовизначення народів, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

АКТИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА (political activity) – особливий вияв громадської активності; енергійна, наполеглива діяльність особистості, групи, різних політичних сил і організацій, спрямована на досягнення певних соціально-економічних і політичних цілей. Її основу складають конкретні інтереси, а її могутнім стимулятором є процеси демократизації громадського життя. Це діяльна життєва позиція людини, що виражається в спрямованості її мислення, поведінки, вчинків, у принциповості, послідовності

відстоюванні своїх поглядів. А.п. може виявлятися як у конструктивній діяльності громадян, партій, лідерів, що відповідає інтересам суспільства, його консолідації і стабільності, так і у негативних формах, наприклад, у націоналізмі, сепаратизмі, екстремізмі і т. д.

АНАРХІЗМ – ідеологія і політична доктрина, що проголошує своєю метою звільнення людини з-під будь-якої влади.

АНЕКСІЯ (лат. *annexio* – приєднання) – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку. За міжнародним правом А. – один із видів агресії і спричиняє міжнародно-правову відповідальність. Інколи замість правового поняття А. використовуються пропагандистські кліше «збирання земель», «примноження земель» та «приєднання земель». Найвідомішими в історії прикладами А. є: А. Великою Британією Фолклендських островів (1833), Австро-Угорщиною – Боснії і Герцеговини (1908), Румунією – Бессарабії (1918), Німеччиною – Судетської області (1938), СРСР – частини Польщі (1939), Росією – Абхазії та Південної Осетії (2008) – 20 % Грузії.

Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя у результаті проведеного впродовж кінця лютого – березня 2014 р. комплексу військових, спеціальних інформаційно-психологічних та інших операцій. За результатами псевдореферендуму 16.03.2014 р., 18.03.2014 р. було підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Росії, відповідно до якого в складі Росії утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь, що суперечить нормам міжнародно-

го права та одностайно засуджено цивілізованим світовим співтовариством.

АНЕКСІЯ – насильницьке загарбання однією державою території або частини території іншої держави.

АНОМІЯ ПОЛІТИЧНА (франц. *anomie* – відсутність закону, організації) – процес дезорганізації та руйнації інститутів політичної системи, суспільства без чіткої загальноприйнятої системи культурних і політичних цінностей, норм як регуляторів політичної поведінки суб'єктів. Наслідком є послаблення механізмів інституційного регулювання поведінки (безнормність), переважання її девіантних типів як способу адаптації до А.п. Поняття обґрунтоване Е. Дюркгаймом, який вважав А. результатом модернізації й індустріалізації, котрі зруйнували традиційне суспільство і властиву для нього систему соціальних ролей, норм, цінностей; Р. Мертон причиною А. вказує невідповідність між нав'язаними суспільством цілями та схваленими законними й інституціалізованими засобами їхнього досягнення, здебільшого недоступних суб'єктам політики. Стандарти «правильної» поведінки (що дають змогу досягти бажаних цілей) не знаходять емоційної підтримки культурних норм. У такому сенсі А.п. є наслідком неузгодженості між різними елементами ціннісно-нормативної системи суспільства (її амбівалентності), між традиційними для певного суспільства цілями і легітимними засобами їх досягнення (Р. Дарендорф).

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ (грец. *ανθρωπος* – людина і лат. *centrum* – центр) – філософська концепція й культурна традиція, яка розглядає людину як центр Всесвіту, мету всіх подій, як завершення еволюції світобудови. Термін бере свій початок у вченнях, філософських концептах часів Відродження.

АПАТРИДИ (грец. α – заперечення та patris – батьківщина) – особи, які не мають громадянства й підданства жодної держави, проте мусять дотримуватися законів тієї країни, в якій вони зараз перебувають. Апатриди, як правило, не володіють усім комплексом прав, які мають громадяни країни (наприклад, вони позбавлені виборчих прав).

АПОЛІТИЧНІСТЬ – байдуже ставлення до політики, неучасть у політичному житті.

АРАБСЬКА ВЕСНА – низка масових вуличні протестних акцій та повстань в арабських країнах, що почалися в 2010 р. в Тунісі («жасминова революція») та поширилися на ряд інших країн: Алжир, Ліван, Йорданія, Мавританія, Судан, Сирія, Єгипет, Лівія, Марокко, Оман, Ємен та ін. Головна причина незадоволення авторитарними режимами, системне порушення прав людини, політичні репресії, корупція, загострення соціально-економічних проблем, стрімке зростання інфляції, безробіття. Наслідки: усунення від влади деяких очільників держав та повалення урядів в частині цих країн і вихід на шлях політичної модернізації та демократизації суспільства; до негативних наслідків можна віднести велику кількість загиблих (за оцінками міжнародних організацій більше 500 тисяч).

АРИСТОКРАТІЯ – узагальнююча назва представників панівних класів і станів, а також духовної еліти суспільства.

АСИМІЛЯЦІЯ – примусовий або природний процес розчинення якогось етносу чи його представників у середовищі іншого, як правило, чисельнішого народу.

Б

БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА – особливий різновид політичної системи, за якої існують різні політичні партії, які відрізняються програмними настановами, тактикою, внутрішньою структурою. Б.с. є одним із критеріїв розвинутої політичної системи суспільства та її атрибутів; існує лише в демократичних країнах із чітким правовим регулюванням соціально-політичного життя та наявністю громадянського суспільства.

БАЛОТУВАННЯ (італ. *halitare* – обирати кулями) – вирішення якогось питання або вибори членів будь-якого органу, комісії тощо голосуванням.

БЕЗМЕЖНА ВЛАДА (англ. *boundless power*) – особливий вияв влади, що не має визначених меж, а також влада надмірна, яка не може існувати за умови панування демократичного політичного режиму та розвинених засад правової держави.

БЕЗПЕКА МІЖНАРОДНА – стан міждержавних відносин, який передбачає відсутність реальної загрози збройного нападу чи інших форм і засобів застосування сили, що спрямовані на порушення суверенітету держави або інших суб'єктів міжнародних відносин шляхом орієнтації на дипломатію і силу політики, на розумну достатність збройного потенціалу і баланс інтересів, припинення гонки озброєнь, формування клімату довір'я і відмову від культивування «образу ворога» та формування клімату довір'я.

БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ – вияв прямого народовладдя, здійснення влади народом безпосередньо без створення постійних органів або інших інститутів у формах, передбачених законом.

БІЖЕНЦІ – особи, що покинули межі своєї країни, в якій вони постійно проживали (були громадянами), внаслідок

док переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин.

БІЛЬШІСТЬ – кількісне переважання прихильників якоїсь ідеї чи рішення над їхніми противниками. Розрізняють Б. відносну – хоча б на один голос більше від суперника чи альтернативної пропозиції; абсолютну – коли на користь якогось рішення віддали свої голоси 50 % голосуючих плюс хоча б ще один голос; кваліфіковану (конституційну), яка може дорівнювати двом третинам або навіть трьом четвертям усього складу тих, хто приймає рішення або здійснює обрання.

БІЛІНГВІЗМ – двомовність, володіння двома мовами, яке в ряді країн має узаконений характер.

БІОПОЛІТИКА (грец. βίος – життя + політік – мистецтво управління державою) – поняття, за допомогою якого позначають політику, спрямовану на вирішення сучасних проблем суспільства, пов'язаних із життям, смертю, старістю, здоров'ям і под. його членів, а також концепція, що допускає використання біологічних понять і методів для вивчення політичних явищ. Б. є результатом сукупності взаємних впливів політики та біології, коли за допомогою біологічних засобів реалізуються політичні цілі і, навпаки, за допомогою політичних засобів реалізуються біологічні цілі.

БІПАРТИЗМ – наявність багатьох партій, з яких лише дві мають реальні шанси перемогти на виборах і сформувавши уряд.

БІПАТРИДИ (грец. βί – два, patris – батьківщина) – у міжнародному праві особи, які мають подвійне громадянство.

БІХЕВІОРИЗМ – метод дослідження, суттю якого є не вивчення політичних інституцій, а аналіз політичної поведінки окремих осіб і груп, яка піддається верифікованому спостереженню.

БРИФІНГ (англ. briefing, від brief – короткий) – короткий публічний виступ, зустріч офіційних осіб із представниками ЗМІ, під час яких громадськість інформується про стан вирішення певних суспільно важливих справ, перебіг перемовин політичних діячів, лідерів, як правило, під час брифінгів журналісти мають можливість поставити найбільш актуальні питання.

БОРОТЬБА ПОЛІТИЧНА – явище політичного життя, породжене зіткненням інтересів різних політичних сил, кожна з яких прагне досягти певної політичної мети.

БУРЖУАЗІЯ – суспільний клас власників капіталу, що отримують доходи в результаті торгової, промислової, кредитно-фінансової та іншої підприємницької діяльності.

БЮРОКРАТІЯ – специфічна форма організації управління в суспільстві, що характеризується надмірною самостійністю адміністративного апарату і чиновників.

В

ВЕЛИКОДЕРЖАВНИЙ ШОВІНІЗМ – антигуманна політична ідеологія правлячих кіл панівної нації або певної держави, спрямована на поневолення інших народів, держав, позбавлення їх суверенітету. В.ш. проявляється у пропаганді расизму, в політиці колоніалізму, розпалюванні ворожнечі між народами, протиставленні й роз'єднанні трудящих різних національностей, переслідуванні національних меншостей, вчиненні геноциду проти цілих народів та ін.

ВЕРТИКАЛЬ ВЛАДИ (англ. vertical line of power) – розподіл влади, управлінських функцій знизу до верху, по вертикальній лінії, ієрархічна побудова владних органів із строгою системою підпорядкування. Як таку вертикаль правомірно розглядати і побудову державної служби.

ВЕТО – повноваження певної особи або державного органу, передбачені конституціями деяких країн, завдяки яким глава держави або верхня палата парламенту можуть призупинити впровадження законів або рішень, прийнятих парламентом чи його нижньою палатою.

ВИБОРИ – процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи закритого (таємного) голосування; найбільш поширений механізм створення органів та інститутів влади.

ВИБОРЕЦЬ (англ. elector, voter) – особа, громадянин, що має виборчі права та приймає участь у виборах, референдумі, голосуванні, здатна визначати долю влади в умовах демократичного суспільства; представник, уповноважений виборцями для виборів кого-небудь; громадянин, що безпосередньо реалізує своє виборче право голосувати за того чи іншого кандидата на посаду глави держави, в парламент, в органи місцевого самоврядування (ОМС).

ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО – поняття вперше запропоноване австрійським та англійським філософом Карлом Поппером. Проголошення ідеї відкритості (на противагу ізоляціонізму) передбачає доступність соціальних структур для модернізації, їх здатність запозичувати все цінне ззовні, відмову від монополії на істину, від спроб запровадити часткове або упереджене бачення світу, примусово нав'язати його всім. Невід'ємними рисами В.С. є демократичні інститути і процедури, наявність умов для самовираження і самореалізації особи, свобода асоціацій, об'єднань людей, відсутність дріб'язкової регламентації з боку держави, властей, можливість несанкціонованої і неконтрольованої урядом соціальної творчості, економічна незалежність виробника від державної бюрократії, наявність ринку, свободи слова, преси.

ВІДНОСИНИ ПОЛІТИЧНІ – взаємодія суб'єктів політики з приводу завоювання, використання і перерозподілу політичної влади.

ВІЙНА (англ. war) – суспільно-політичне явище, ситуація, за якої насильство між державами здійснюється організовано й упродовж тривалого часу з регулярним використанням армій цих держав. Має свої вчення, теорії. На Заході один з таких наукових напрямків іменується полемологією – 1) збройна боротьба між державами (приклад – російсько-українська загарбницька війна, розв'язана росією проти України у 2014), іноді в одній державі (громадянська війна); 2) у переносному значенні – крайній ступінь запеклої боротьби, ворожих відносин між ким-небудь (війна влади, війна законів). Розрізняють В.: світова, локальна; колоніальна, несправедлива, визвольна, загарбницька, митна.

ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТ (лат. vice – замість, praesidens – той, що сидить попереду) – у деяких країнах (наприклад, США)

заступник голови держави, який займає друге після президента місце серед вищих службових осіб у державі.

ВОЄННА ДОКТРИНА (англ. military/defence doctrine) – декларація про політику, якої дотримується певна держава задля забезпечення своєї безпеки та оборони, а також система офіційних поглядів і положень у конкретній державі (які не завжди і не в усьому підлягають розголосу), що встановлюють порядок військової розбудови, підготовки держави та її збройних сил до можливої війни, до захисту країни.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА – одна із трьох гілок державної влади, яка організовує і спрямовує внутрішню і зовнішню діяльність держави, забезпечує здійснення втіленої в законах волі суспільства.

ВЛАДА ПОЛІТИЧНА – організована сила, що забезпечує державним і громадським суб'єктам політики можливість і здатність впливати на поведінку і діяльність людей, з метою реалізації суспільних потреб та інтересів і досягнення певних цілей.

ВОЖДЬ (англ. leader, chief) – поняття, яке походить від дієслова «водити» (керувати). Звідси і ватажок, і вожатий, і вождь; 1) загальноновизнаний ідейний, політичний керівник; 2) у старовину: воєначальник, поводитир. Нині поняття В. іноді вживається в суто негативному, осудливому значенні для характеристики жорстокого чи збанкрутілого правителя того чи іншого масштабу. Звідси і вождизм як свого роду ідеологія і практика.

ВОЛОДІННЯ (англ. ownership, proprietortship, holding) – 1) керування, господарювання; 2) повне право власності, право розпорядження і користування; 3) нерухоме майно, земельна ділянка (у т. ч. яке належить на правах В. державі); 4) володіння, розпорядження будь-чим з боку власників. Від такого розуміння володіння (панування) формується і уявлення про владу.

ВОЛЮНТАРИЗМ – ігнорування об'єктивних умов і можливостей та орієнтація суб'єкта політики на досягнення поставленої мети завдяки власній волі, особистим прагненням і політичним намірам.

ВОТУМ – політичне рішення, прийняте голосуванням; схвалення парламентом діяльності уряду.

Г

ГЕГЕМОНІЯ – керівне, панівне, домінуюче становище певної суспільної групи щодо іншого населення.

ГЕНОЦИД – повне або часткове знищення окремих груп населення за расовими, національно-етнічними, релігійними ознаками, або навмисне створення таких життєвих умов, які розраховані на фізичне знищення названих груп.

ГЕОПОЛІТИКА – концепція і практика, у відповідності з якою визначальну роль у політиці відіграють географічні фактори, а політика держави зумовлюється фактором її просторового розташування, її розміром, природними та демографічними ресурсами.

ГЕРБ ДЕРЖАВНИЙ – особливий символ, знак держави, офіційно прийнята емблема, із відповідним правовим статутом, що виконана за законами геральдики й зображувана на прапорах, монетах, печатках, офіційних паперах тощо.

ГІМН ДЕРЖАВНИЙ – урочиста патріотична музична композиція (пісня), офіційно визнана як державний символ.

ГЛАВА ДЕРЖАВИ – державна посада, інституція, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, яка уособлює єдність нації, символізує державу, покликана гарантувати її цілісність, бути чинником гармонійної та ефективної взаємодії «гілок» державної влади між собою.

ГЛАСНІСТЬ – один з найважливіших принципів демократизму, який полягає у невід’ємному праві кожного громадянина на отримання повної й вірогідної інформації з будь-якого питання громадського життя, що не становить державної чи військової таємниці.

ГЕРОНТОКРАТІЯ – влада старійшин, осіб похилого віку.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – загальноцивілізаційний процес посилення взаємозв’язку світу, що характеризується розши-

ренням взаємовпливу і взаємозалежності країн і народів на різних рівнях та відстанях.

ГОЛОСУВАННЯ – безпосередній акт волевиявлення громадян під час виборів. Процедура голосування складається із ідентифікації (засвідчення особи) виборця, отримання ним бюлетеня (у якому вказані особи – кандидати, або перелік політичних партій, що офіційно зареєстровані як суб'єкти виборчого процесу для участі у виборах) і власне голосування.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА – вияв масової політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади, до політичних явищ і процесів.

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ – добровільні об'єднання громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – комплекс міжособистісних, сімейних, соціальних, економічних, культурних, релігійних відносин та їх структур й організацій, які склались та розвиваються в суспільстві поза рамками втручання держави, директивного регулювання і регламентації. Сфера Гр. с. охоплює життя індивідуумів як приватних осіб, систем встановлюваних між ними зв'язків та асоціацій, притаманних їм інтересів, можливостей і способів їх виявлення та здійснення. Повноцінне функціонування Гр. с. неможливе без засад демократичної правової держави, спроможної захищати інтереси, права і свободи громадян. Необхідною передумовою Г.с. є наявність у суспільстві ринкової економіки з притаманними їй багатоманітністю форм власності, політичного плюралізму, незалежних політичних партій, вільних ЗМІ, вільною особистістю з розвиненим почуттям гідності.

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА ТА СВОБОДИ – основа конституційно-правового статусу громадян держави, яка

визначає можливості їх участі в політичному, соціальному, а також культурному житті суспільства. В той же час основні права та свободи перебувають під пильною увагою світової громадськості і міжнародних організацій.

ГРОМАДЯНСТВО – формально зафіксований правовий зв'язок особи з державою, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках.

ГРУПИ ТИСКУ – суспільно-політичні об'єднання, які, не борючись за владу і не беручи участь у керівництві державою, прагнуть задоволення власних інтересів засобами впливу на державну владу, лідерів або на політичні партії.

Д

ДЕКЛАРАЦІЯ – проголошення державою, політичною партією чи іншими суб'єктами політики основних принципів своєї діяльності і програмних позицій.

ДЕЛЕГАТ (англ. delegate) – обраний або призначений представник спільноти, політичної організації, суспільних об'єднань, держави, організації, наділений повноваженнями приймати авторитетні рішення, здійснювати, репрезентувати й захищати їхні інтереси на переговорах, нарадах, форумах, з'їздах (конференціях) тощо.

ДЕЛЕГУВАННЯ ВЛАДИ (англ. delegation of power) – юридично визначена процедура добровільної передачі влади від одного її суб'єкта до іншого на підставі взаємної домовленості. Д.в. – один з основних способів функціонування політичної влади. Д.в. здійснюється шляхом передачі повноважень народу його представникам, делегатам і політичній еліті тощо.

ДЕМАГОГІЯ – форма свідомого обдурювання широких народних мас, спекуляція на реальних труднощах і проблемах, потребах і сподіваннях людей з метою досягнення політичного успіху.

ДЕМОКРАТІЯ – форма і спосіб організації суспільно-політичного життя, в умовах якого влада належить народу.

ДЕМОКРАТИЧНА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА – тип політичної культури, що характеризується плюралізмом і толерантним (терпимим) ставленням до інакодумства та політичних опонентів, гарантією прав і свобод людини і повагою прав меншості.

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ – принципи діяльності держав у міжнародній сфері, які характеризуються повагою прав людини, невтручанням у внутрішні справи інших держав, суверенною рівністю держав і непорушністю кордонів.

ДЕНОНСАЦІЯ – припинення дії міжнародного договору шляхом повідомлення учасників про його розрив.

ДЕПОРТАЦІЯ (лат. *deportatio* – вивезення) – примусове переміщення, переселення, заслання особи, групи осіб чи народу за межі держави чи певного регіону.

ДЕПУТАТ – виборний член представницького органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

ДЕРЖАВА – базовий інститут політичної системи, який створюється для налагодження життєдіяльності суспільства і здійснення політичної влади з метою забезпечення його цілісності й безпеки, єдності, розвитку, задоволення суспільно значимих потреб.

ДЕСПОТИЗМ (грец. *despot* – володар, самодержець) – система державного устрою, необмежена монархія, яка характеризується абсолютним свавіллям влади та безправ'ям підданих; самовладдя, жорстоке придушення волевиявлення народу.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – процес, котрий передбачає делегування центральними органами влади певних повноважень на місцевий рівень з метою оптимізації практичного вирішення програм загальнонаціонального або регіонально-локального рівня.

ДИКТАТУРА – нічим не обмежена влада особи, класу чи соціальної групи у державі, що спирається на силу.

ДИПЛОМАТІЯ – один з основних способів реалізації зовнішньої політики та захисту інтересів держави та її громадян за кордоном.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – свідоме обмеження учасників політичного процесу щодо свободи їхньої діяльності; часткове чи повне, тимчасове чи постійне позбавлення тих чи інших учасників політичного життя їх прав і свобод.

ДИСИДЕНТ (лат. *dessidens* – незгідний) – людина, що перебуває в морально-політичній опозиції до влади, домі-

нуючих у державі ідей та цінностей. Явище Д. та дисидентського руху характерне для держав з тоталітарними та авторитарними режимами.

ДИСИДЕНТ – особа, що виступає проти існуючого державно-політичного ладу, офіційної ідеології або загальноприйнятих норм певної країни.

ДІАСПОРА (грец. *diaspora* – розсіяння) – розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або й власною владою за межі батьківщини; етнічна, релігійна та культурно-мовна спільнота людей, вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, що перебуває за межами свого рідного (материнського) регіону.

ДОГМАТИЗМ (грец. *dogma* – вчення, усталена думка) – особливий вид мислення людини, який спирається на некритичні, однобічні та схематичні догми, на застиглі формули і підходи, відірвані від реальних умов життя.

ДОКТРИНА – політичне вчення, що визначає основні принципи політичної діяльності суб'єктів політики, політичні цінності та пріоритети, шляхи і засоби, методи вирішення соціально-політичних проблем і реалізації цілей.

Е

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНА – процес поступових змін політичної сфери суспільства, змістом яких є ускладнення, диференціація, підвищення рівня організації (прогрес) або ж спрощення, зниження системності структури (регрес).

ЕГАЛІТАРИЗМ – суспільно-політична теорія, що обстоює загальну зрівняльність як принцип організації суспільного життя.

ЕСКАЛАЦІЯ – активне проникнення в будь-яку сферу, поширення економічного, політичного, духовно-культурного панування, намагання розширити територію за рахунок інших країн.

ЕКСТРЕМІЗМ – схильність до крайніх поглядів і засобів досягнення певних цілей.

ЕЛЕКТОРАТ – сукупність громадян, яким надано право брати участь у виборах.

ЕЛІТА – нечисельна соціальна група, яка володіє особливими якостями, займає найвищу позицію в суспільстві чи соціальній групі й бере активну участь у виробленні і реалізації рішень, пов'язаних з використанням політичної влади.

ЕМІГРАЦІЯ (лат. *emigratio* – виселення, переселення) – процес переселення з батьківщини в іншу країну та тривале перебування громадян за межами рідної країни внаслідок такого переселення.

ЕТАТИЗМ – активне втручання держави в усі сфери життя суспільства; розуміння держави як вищої цінності, вищого результату й мети суспільного розвитку.

ЕТНОС – позачасова, екстериторіальна і позадержавна спільність людей, об'єднаних спільним походженням, культурою, мовою, історією, традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнімом (назвою).

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА – вирішення комплексу проблем, що виникають у сфері міжнаціональних і міжетнічних відносин.

ЕВРОІНТЕГРАЦІЯ – процес поступової інтеграції, уніфікації та зрощування національних економік європейських держав з метою подолання суперечностей між інтернаціоналізацією господарського життя і обмеженими внутрішніми ресурсами.

3

ЗАКОН – нормативно-правовий акт, що стосується основних питань суспільного, державного життя і має вищу юридичну силу.

ЗАКОНОДАВСТВО (англ. legislation) – 1) діяльність уповноважених органів держави по виданню законів; 2) сукупність усіх правових норм, що діють у даній державі (наприклад, українське законодавство); 3) сукупність правових норм, що регулюють окрему сферу громадського життя і суспільних відносин.

ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА – одна з гілок єдиної, але поділеної функціонально державної влади, яка впливає на поведінку і діяльність людей та їх об'єднань за допомогою законів та інших нормативно-правових актів, які приймаються представницькими органами влади (парламентом).

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ – «четверта гілка» влади (преса, радіо, телебачення, комп'ютерні інформаційні технології та ін.).

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ (службовим становищем) (англ. abuse of power/authority) – незаконне використання посадовою особою, що перебуває на державній службі, службового становища в корисливих цілях, яке завдає істотної шкоди інтересам держави і суспільства, які охороняються законом, а також правам і інтересам самих громадян.

ЗМІШАНА ВИБОРЧА СИСТЕМА – форма виборчої системи, яка є тією чи іншою комбінацією мажоритарної і пропорційної виборчих систем.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА – загальний курс держави в міжнародних справах, який регулює взаємовідносини з іншими державами та міжнародними організаціями у відповідності з потребами, цілями і принципами її внутрішньої політики.

I

ІДЕОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНА – система політичних поглядів, уявлень, ідей, що відображає інтереси індивідів, соціальних груп, політичних партій, громадських організацій та рухів, суспільства в цілому.

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНИЙ – образ лідера чи якогось іншого суб'єкта політики, що цілеспрямовано формується з метою емоційно-психологічного впливу на настрої, орієнтацію і поведінку людей.

ІМПЕРІЯ – велика держава, утворена шляхом включення до свого складу території інших держав, або колоніальних володінь.

ІМПІЧМЕНТ – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну їх повноважень.

ІНАВГУРАЦІЯ (лат. *inauguro* – присвячую) – урочиста церемонія вступу на посаду глави держави. Процедура передбачає публічне виголошення новим главою держави клятви та програмної промови.

ІНФОКРАТІЯ – влада носіїв інформації, її зростаюча роль у житті сучасного суспільства.

ІСТЕБЛІШМЕНТ – правляча еліта, сукупність людей, які займають ключові позиції в політичному житті суспільства.

К

КЛЕРИКАЛІЗМ – політична доктрина, що орієнтована на досягнення домінуючої ролі релігії і церкви в політиці та інших сферах суспільного життя.

КОАЛІЦІЯ – об'єднання політичних партій для спільної боротьби за владу під час виборів і участі в роботі уряду.

КОЛОНІАЛІЗМ – панування більш сильних і розвинених країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням.

КОМПРОМІС – один із основних засобів урегулювання політичних конфліктів, що досягається шляхом взаємних поступок.

КОНСЕНСУС – наявність єдності у поглядах конфліктуючих суб'єктів політики щодо найбільш важливих, ключових аспектів суспільного життя.

КОНСЕРВАТИЗМ – доктрина, що зорієнтована на збереження стабільності, існуючих у суспільстві традиційних цінностей, підтримку історично сформованих типів суспільно-політичного устрою та сильну і стабільну державу, що охороняє соціальний порядок і приватну власність.

КОНСОЛІДАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (consolidation, лат. consolidate, від con – з, разом і solidare – зміцнювати, згуртування) – особлива форма політичних відносин, яка забезпечує об'єднання різних суб'єктів політики (політичних лідерів, партій, парламентських фракцій тощо) з метою досягнення загальних цілей на основі спільних принципів взаємовідносин; у законодавстві Великобританії – спосіб систематизації законів, коли ряд старих законів поєднуються в один новий зі збереженням їхнього змісту.

КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ – соціально-політична позиція і активна боротьба реакційних (повалених) класів і соціаль-

них груп проти революційних перетворень, їхня реакція на революційний процес.

КОНСТИТУЦІЯ – основний закон держави, який закріплює її соціально-державний устрій, основні права, свободи і обов'язки громадян, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій тощо.

КОНФЛІКТ – зіткнення різноспрямованих політичних сил з метою реалізації своїх потреб та інтересів в умовах протидії.

КОНФОРМІЗМ (лат. *conformis* – подібний, схожий) – пасивне, пристосовницьке прийняття людиною готових стандартів у поведінці, беззаперечне визнання існуючих порядків, законів, норм і правил.

КОСМОПОЛІТИЗМ – національний нігілізм (ігнорування національного фактору), ідеологія світового громадянства.

КРАТОЛОГІЯ – розділ політології, що вивчає феномен влади, а також механізми її функціонування.

КСЕНОФОБІЯ – стійке почуття неприязні і відвертої ворожнечі та ненависті до людей іншої національності; страх всього чужого, іноземного, нетерпимість стосовно представників інших культур, націй, держав.

КРИЗА ПОЛІТИЧНА – значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості; тимчасове призупинення або припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи.

КУЛЬТ ОСОБИ – звеличування, перебільшення внеску в державне і громадське життя країни лідера держави, партії чи суспільного руху.

Л

ЛЕГІТИМНІСТЬ – суспільне визнання законно обраної існуючої влади та готовність їй добровільно підкорятися.

ЛЕГІТИМАЦІЯ – досягнення відповідності між реальним політичним життям і офіційними політико-правовими нормами.

ЛІБЕРАЛІЗМ – ідеологічна течія і політична доктрина, що зорієнтована на парламентаризм, вільне підприємництво, демократичні свободи, верховенство інтересів особи й обмеження сфери діяльності держави.

ЛІДЕРСТВО – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство чи його певну частину, котра добровільно віддає їм частину своїх повноважень.

ЛОББІЗМ – спосіб здійснення впливу окремими особами чи групами інтересів на процес прийняття рішень органами влади.

ЛОЯЛЬНІСТЬ – прихильне ставлення до влади.

М

МАЖОРИТАРНА ВИБОРЧА СИСТЕМА (франц. *majonte* – більшість) – система визначення результатів голосування, за якої обраним вважається кандидат, що одержав більшість (абсолютну чи відносну) голосів виборців; виділяють декілька видів мажоритарної системи: абсолютної більшості: для перемоги кандидату мінімально необхідно набрати 50 % + 1 голос, якщо цього не відбувається, то проводиться другий тур виборів (ряд країн Європи та України).

МАКІАВЕЛЛІЗМ – різновид політичної поведінки, що допускає можливість використання будь-яких методів і засобів заради досягнення й утримання влади та досягнення поставлених цілей.

МАНІПУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНЕ – система засобів і методів цілеспрямованого впливу, частіше всього прихованого, на громадську думку з метою нав'язування певних ідей, цінностей, уявлень і спрямування настроїв та поведінки людей у заданому напрямку.

МАНІФЕСТ (лат. *manifestos* – явний) – урочисте письмове звертання (акт) верховної влади до населення; письмове звертання громадських організацій, політичних партій чи окремих груп, осіб до певних кіл, чи верств, населенню в цілому з викладом своїх поглядів, програм чи пропонуваннях планів, заходів, рішень.

МАСОНСТВО – релігійно-етичний та політичний рух, який має відчутний вплив (відкритий та прихований) на владу та політичні процеси.

МЕМОРАНДУМ (лат. *memorandum* – те, що треба пам'ятати) – нагадувальний листок, нотатки для пам'яті; а також у сфері міжнародних відносинах – перелік питань, що виносяться на дипломатичні перемовини; певний дипломатичний

документ, виступає додатком до ноти, обґрунтовуючи її зміст, або як самостійний документ без підпису і печатки.

МЕНЕДЖМЕНТ ПОЛІТИЧНИЙ – система управління політичними процесами, сукупність принципів, засобів і методів вироблення оптимальних рішень по реалізації інтересів суб'єктів політики і досягненню певних тактичних і стратегічних завдань та цілей.

МЕНТАЛІТЕТ (франц. *mentalite* – склад розуму, світосприйняття) – своєрідний стан, рівень розвитку і спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, суспільних цінностей та адаптації до умов соціального середовища, можливостей впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

МАРКЕТИНГ ПОЛІТИЧНИЙ – діяльність, що спрямована на створення, підтримування або зміну настроїв і поведінки людей та досягнення певних політичних цілей.

МЕРИТОКРАТІЯ – влада найкращих, найбільш обдарованих, гідних, талановитих і компетентних людей з усіх верств суспільства.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (англ. *international relations*) – сукупність економічних, політичних, правових, дипломатичних, військових, культурних та інших зв'язків і відносин між державами, соціальними, політичними, економічними силами (суб'єктами), що діють на світовій арені. Головною складовою міжнародних відносин є міждержавні відносини. М.в., як правило, юридично фіксуються і закріплюються у відповідних міжнародних договорах та мають тривалу історію; докладно охарактеризовані у політичній, історичній літературі; виступають об'єктом всебічного дослідження багатьох галузей знань, що призводить до різних тлумачень і оцінок у різних країнах, концепціях, теоретичних школах.

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА – система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, військових, культурних та ін. зв'язків і відносин між народами, державами й групами держав, провідними соціальними, економічними та політичними силами й організаціями, що діють на світовій арені.

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – об'єднання держав, громадських організацій та індивідуальних членів з метою вирішення питань регіонального або глобального характеру, відвернення та врегулювання військових конфліктів.

МІСЦЕВА ВЛАДА (англ. local bodies of power) – влада, що здійснюється на місцевому рівні, на ступінь нижче центральної, зі своїм колом обов'язків і повноважень.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (франц. modern – новітній, сучасний) – закономірна тенденція функціонування й розвитку політичної системи відповідно до реалій та вимог часу; процес трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та поглибленням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених.

МОНАРХІЯ (грец. monarchia – єдиновладдя, єдинодержавність) – особлива найстародавніша форма державного управління, за якої верховна влада повністю або частково зосереджена в руках однієї особи – глави держави, як правило, спадкоємного правителя, монарха. Розрізняють необмежену (абсолютну) монархію та обмежену (конституційну), за якої влада монарха обмежена парламентом.

МОНІЗМ ПОЛІТИЧНИЙ – принцип, згідно з яким політичне життя суспільства має ґрунтуватись на єдиній політико-ідеологічній платформі.

Н

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН (англ. – state of emergency) – режим, що вводиться в державі чи на окремих її територіях (у регіонах) за особливих обставин на термін, що строго обумовлюється. Як правило, обмежує права громадян, у тому числі вільного пересування. У цих умовах встановлюються і надзвичайні повноваження (emergency powers) – і вживаються надзвичайні заходи (emergency measures).

НАЦІЯ – політично організована спільність людей, що утворюється на основі певного етносу, до якого приєднуються представники інших етносів, що живуть на певній території і поєднані між собою певним типом соціально-економічних відносин.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА – політика, що спрямована на вирішення комплексу проблем і суперечностей, які виникають в етнонаціональній сфері відносин, на створення сприятливих умов для розвитку титульного етносу та національних меншин і оптимізацію відносин між ними.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ПОЛІТИЧНА (англ. political independence) – самостійність, суверенність держави у внутрішній і зовнішній політичній діяльності; можливість для різних політичних сил в умовах демократизації суспільства давати власні оцінки діяльності органів влади, парламенту; програм, реформ; пропонувати альтернативні плани і рішення соціально-економічних і політичних проблем. Н.п. повинна спиратися на конституційні й інші правові основи і гарантії, враховувати міжнародний досвід.

НЕЙТРАЛІТЕТ – особливий міжнародно-правовий статус держави, яка не бере участь у війні, зберігає мирні відносини з воюючими сторонами, не надає жодній з них воєнної допомоги, також не входить до військових блоків і союзів.

НОМЕНКЛАТУРА – вищий привілейований прошарок суспільства, його правляча еліта, що формується шляхом призначення на ключові посади всіх рівнів кандидатур, затверджених партійно-державними органами.

О

ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ – особи, соціальні групи, організації, а також суспільні явища і процеси, на які спрямована діяльність суб'єктів політики.

ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА – неконкурентний тип партійної системи, що складається з представників або членів однієї політичної сили, партії. О.с. існувала в XX ст. в СРСР та деяких країнах т. з. «соціалістичного табору», що виник після II Світової війни на теренах Східної Європи. На сучасному етапі поширена в постколоніальних країнах, де поки що не сформувалися сучасна розвинена соціальна структура і відповідний їй політичний плюралізм.

ОЛІГАРХІЯ (грец. oligarchia – влада небагатьох) – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група. Термін було запроваджено Платоном і Арістотелем у V–IV ст. до н.е. для позначення однієї з найгірших, на їхню думку, форм правління, коли «владарюють багаті, а бідні не беруть участі у правлінні». Розрізняють О. аристократичну і фінансову.

ООН (ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ) (англ. – United Nations Organization, UNO) – міжнародна організація, створена в 1945 р. з метою підтримки і зміцнення миру, безпеки і розвитку співробітництва між державами. Діє на основі Статуту ООН. Головні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада по опіці, Міжнародний суд і Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем ООН. Місцеперебування центральних установ ООН – Нью-Йорк (США). ООН здобула загальне визнання й авторитет. Володіє найбагатшим політичним досвідом.

ОПОЗИЦІЯ – протидія, опір певній політиці, як правило, політиці влади або ж існуючій політичній системі в цілому.

ОРУЕЛЛІЗМ – особливі методи маніпулювання фактами з пропагандистською метою, словоблуддя, підміна понять та цілеспрямоване спотворення правди, історичного минулого, істини з боку владних структур, які чинять ідеологічний вплив на суспільну мораль через засоби масової інформації та прагнуть досягти цілковитого контролю над суспільством. Термін походить від імені англійського письменника Е. Блера (псевдонім Дж. Оруелл; 1903–1950) – всесвітньо відомого автора роману-антиутопії «1984».

ОХЛОКРАТІЯ – влада натовпу, домінування в політичному житті юрби, «маси».

П

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ (зв'язок з громадськістю) – діяльність, що спрямовується на досягнення взаєморозуміння між владними структурами, політичними партіями, громадськими організаціями, іншими суб'єктами політики із суспільством.

ПАКТ – вид міжнародного договору, який має велике політичне значення.

ПАРЛАМЕНТ (лат. *parlate* – говорити, розмовляти) – вищий законодавчий і представницький орган влади в державах, який реалізує ідею поділу державної влади та обирається населенням.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ (англ. *parliamentarism, parliamentary system*) – система організації і функціонування верховної державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавчих функцій при привілейованому становищі парламенту; теорія і практика діяльності парламенту.

ПАТЕРНАЛІЗМ (лат. *pater* – батько) – політична доктрина й практика, які виходять із припущення про те, що народ безпосередньо потребує батьківської уваги, турботи й піклування з боку влади, що громадяни, мов неповнолітні діти, без підтримки й сприяння влади не здатні зрозуміти, що є вигідним для них, не в змозі власноруч досягти своєї мети, задовольнити свої потреби.

ПАТРІОТИЗМ – почуття, змістом якого є любов до батьківщини, до свого народу та орієнтація на служіння вітчизні.

ПАЦИФІЗМ – антивоєнний суспільно-політичний рух, що сповідує пасивні методи збереження миру і недопущення будь-яких воєн, виступаючи проти застосування військової сили для вирішення міждержавних конфліктів.

ПІДДАНСТВО – приналежність особи до якоїсь держави, перебування під її юрисдикцією.

ПЛЕБІСЦИТ – засіб вирішення найбільш важливих і складних проблем суспільно-політичного життя суспільства шляхом всенародного голосування.

ПЛУТОКРАТІЯ (грец. *plutocratia* – влада багатіїв) – політичний лад, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу.

ПЛЮРАЛІЗМ – принцип демократії, який передбачає наявність у громадян можливості вільно виявляти свої погляди і використовувати різні засоби та методи для реалізації своїх потреб і інтересів; існування різних політичних організацій, що мають можливість боротись за прихід до влади.

ПОДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ – принцип демократії, у відповідності з яким законодавча, виконавча і судова влади здійснюються різними людьми і різними державними органами.

ПОЛІАРХІЯ – тип політичного режиму, який характеризується розподілом та розосередженням («дифузією») влади між її різними частинами та носіями.

ПОЛІТИКА – організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється діяльність по реалізації потреб та інтересів індивідів і соціальних груп шляхом досягнення, утримання і використання влади.

ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ – інституційна частина політичної системи (державна, партій, громадські організації, суспільні рухи).

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА – рівень засвоєння людиною й суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, досягнень суспільно-політичної думки; зрілість і компетентність в оцінках політичних явищ; форма політичної етики, поведінки, вчинків і дій.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМОСТЬ – опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблема влади, формування, розвиток задоволення інтересів і потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, настанов, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають певної самостійності.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА (грец. *systema* – складене з частин) – сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносини між соціальними групами, націями, державами, що забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку.

ПОЛІТОЛОГІЯ (грец. *politike* – політика і грец. *logos* – учення) – окрема галузь наукових знань, об'єктом якої є вся сфера політичного життя та взаємовідносини політики з людиною і суспільством; посідає одне з провідних місць у сучасному суспільствознавстві. Щодо П. в зарубіжній та вітчизняній літературі часто вживаються терміни «політична наука», «наука про політику», «політична соціологія», що відображають традиції та особливості національних політичних шкіл.

ПОПУЛІЗМ – стиль політичної діяльності, що зорієнтований на завоювання популярності серед широких мас за допомогою загравання з ними, демагогії, маніпуляцій, примітивних аргументів, стереотипів, міфів і нереальних обіцянок досягнення швидких позитивних результатів.

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО – нова стадія історичного розвитку, яка приходить на зміну індустріальній цивілізації. Термін був уведений американським соціологом, політологом Д. Беллом. Виникає П.с. в останній чверті ХХ ст. У сфері економіки П.с. домінує інноваційний сектор, панує сфера послуг, пов'язана перш за все з наукою і освітою. Такому суспільству притаманна високорозвинута ринкова економіка, яка ефективно використовує різні досягнення науково-технічної революції (НТР), автоматизацію та інформаційно-комп'ютерні технології. Провідну роль у П.с. відіграють університети (як центри наукових знань), науково-технічні спеціалісти.

ПРАГМАТИЗМ – орієнтація політичного суб'єкта на досягнення поставленої мети як головний критерій і чинник політичної діяльності.

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН – основні і загальновизнані норми і правила відносин між державами, які передбачають суверенну рівність, мирне урегулювання суперечок, непорушність кордонів і сумлінне виконання зобов'язань із міжнародного права.

ПРОПАГАНДА – діяльність по поширенню певних знань та ідей; вплив на політичну свідомість людей і соціальних груп з метою формування певного ставлення до політичних лідерів, політичних інститутів, політичної системи в цілому, а також формування моделей політичної поведінки.

ПРОЦЕС ПОЛІТИЧНИЙ – сукупна діяльність суб'єктів політичних відносин; послідовна зміна стану політичної системи та її підсистем і елементів, їх модернізація і трансформація, які здійснюються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, внутрішніх і зовнішніх умов життя суспільства.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА – особливий та найбільш досконалий тип держави, основними ознаками якої є зв'язаність

правом, верховенство закону у всіх сферах життя суспільства, втілення принципу поділу державної влади і правовий захист особи, юридична рівність всіх громадян і держави.

ПУТЧ – державний переворот, що ініціюється невеликою групою змовників і здійснюється збройними діями, які не опираються на широку підтримку мас.

Р

РАДА ЄВРОПИ (РЕ) – міжнародна організація країн, яка була утворена у 1949 р., з 1995 р. до її складу увійшла Україна. Штаб-квартира знаходиться у м. Страсбург (Франція). Головні органи РЕ – Комітет міністрів у складі всіх міністрів закордонних справ країн-членів і Парламентська Асамблея. Головна мета діяльності: захист прав людини, забезпечення верховенства права, сприяння залученню людей до традицій і цінностей європейської культури тощо.

РАДИКАЛІЗМ – стиль діяльності і поведінки, що спрямований на рішучу, кардинальну зміну політичних відносин, політичної системи та її інститутів.

РАСИЗМ – сукупність концепцій, основу яких становлять положення про неповноцінність тих чи інших людських рас та про їх одвічний поділ на «вищі» і «нижчі».

РАТИФІКАЦІЯ – затвердження вищими органами державної влади міжнародно-правових договорів, угод.

РАШИЗМ («росія» (англ. *russia*, «раша») + «фашизм»), або російський фашизм – різновид нацизму, фашизму і синонім терміна «російський нацизм». Цей термін набув широкого використання серед політиків і публіцистів, науковців і звичайних громадян для позначення політичної ідеології та соціальної практики владного режиму росії кінця ХХ – початку ХХІ століття, що виявляється у поширенні ідей «особливої цивілізаційної місії» росії, «беззаперечного верховенства старшого братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; повному запереченні Української державності, української мови; здійсненні актів геноциду проти українців, відродженні ганебних традицій радянського тоталітаризму й імперіалізму, маніпулятивному використанні російського православ'я як моральної доктрини, застосуванні геополітичних

інструментів впливу, насамперед енергоносіїв для європейських країн, військовій силі, стосовно країн, що входять до сфери впливу російської федерації.

Практичне втілення ідеології рашизму відбувалося під час війн, які розв'язала росія на теренах суверенних держав, що входили до складу колишнього СРСР, а саме:

- Придністровський конфлікт;
- перша російсько-чеченська війна 1994–1996 років;
- друга російсько-чеченська війна 1999–2009 років;
- російсько-грузинська війна 2008 року;
- російсько-українська війна з 2014 року.

Під час широкомасштабної російсько-української війни, 14 квітня 2022 року, Верховна Рада України визнала російську федерацію державою-терористом із тоталітарним неонацистським режимом і заборонила його пропаганду, а також пропаганду акту агресії росії проти України, а Міжнародний суд в Гаазі, за результатами розслідувань злочинів, скоєних російськими загарбниками на території України, видав ордер на арешт президента росії Володимира Путіна.

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ (Євромайдан 2013–2014 рр.) – політичні та суспільні зміни в Україні, масштабний протестний рух, розпочатий українськими студентами 21 листопада 2013 р. на головній площі Києва – пл. Незалежності України. Євромайдан став реакцією громадських активістів на відхід політичного керівництва України (на чолі з президентом В. Януковичем) від інтеграційних процесів України з ЄС. Мета революції гідності – відстояти право українців на гідне життя в Європейській спільноті, поновлення євроінтеграції України. Подібні майдани відбулися у різних регіонах України. Головна особливість Євромайдану 2013–2014 рр. полягала в тому, що масові акції протестів проходили без партійної символіки, під єдиним гаслом

«За Україну в Європі». У переважній більшості на вулиці України вийшло нове покоління, яке було готове перейняти естафету від помаранчевого Майдану 2004 р. Люди вийшли на майдани, щоб відстояти свої права, демократичні цінності, можливість жити в цивілізованій європейській країні, мати право вибору. Майдан виявив себе як один з найбільш активних політичних суб'єктів, з високим рівнем громадянської свідомості, самоорганізації та політичної мобілізації. Частина активних учасників Євромайдану відправились боронити із зброєю в руках незалежність України на Сході в 2014 р.

РЕГЛАМЕНТ (від франц. *reglement* і від лат. *regula* – правило) – юридично визначена сукупність норм, настанов і правил, які регулюють організацію роботи, порядок скликання та проведення сесій, з'їздів, конференцій, нарад, зборів, процедуру виборів членів керівних органів, порядок внесення й обговорення питань порядку денного, вироблення та прийняття рішень з них методи визначення доповідача, утворення допоміжних органів, надання прав, обов'язків і повноважень їхнім членам. Положення регламенту розробляється та затверджуються сесіями, з'їздами, конференціями, зборами та керівними органами політичних організацій задля забезпечення їх постійної та ефективної роботи. Окремі положення Р. бувають предметом гострої політичної, міжфракційної боротьби, позаяк вони можуть впливати на прийняття рішень та їхній зміст.

РЕЖИМ ПОЛІТИЧНИЙ (франц. *regime* – управління) – сукупність реальних методів, підходів, засобів і способів, за допомогою яких органи влади здійснюють управління державою і суспільством.

РЕСПУБЛІКА (лат. *respublica* – суспільна справа) – держава, в якій органи влади формуються за принципом виборності їх народом; форма державного управління, за

якої вища влада належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається населенням чи представницьким органом. Розрізняють два основні типи Р. – президентську й парламентську.

РЕСУРСИ ПОЛІТИЧНІ – сукупність засобів і методів, застосування яких забезпечує суб'єкту влади можливість здійснювати вплив на діяльність і поведінку об'єкта, досягати певних цілей шляхом завоювання, утримання і використання влади.

РЕПРЕСІЇ – каральні заходи, що застосовуються органами державної влади.

РЕФЕРЕНДУМ – особливий тип всенародного або місцевого голосування з метою виявлення громадської думки щодо важливих соціально-політичних питань.

РЕФОРМА ПОЛІТИЧНА – перетворення, зміна, переустрій політичного життя суспільства, що здійснюється еволюційно, без зміни основ існуючого ладу.

РІВНІ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН – локальний, регіональний, національний, міжнародний, глобальний; зовнішньополітичний і внутрішньополітичний.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА (російська збройна широкомасштабна агресія проти України) – відкрите воєнне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Військова кампанія почалася після тривалого накопичення (з листопада 2021 р.) росією військового контингенту вторгнення вздовж Українсько-російського та українсько-білоруського кордонів. Військова агресія росії викликала жорстке засудження з боку Міжнародних організацій. Так, 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції засудила дії росії та назвала їх агресією проти України. Міжнародний суд 16 березня 2022 року зобов'язав росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року

воєнні дії в Україні. Також на бік підтримки України в цій війні стали США, більшість країн Європи та світу. Що в подальшому мало своїм наслідком формування навколо України численної коаліції країн, які розпочали надавати Україні різноманітну допомогу: постачати озброєння, гуманітарну і фінансову підтримку тощо.

С

СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС – спільна діяльність та взаємовідносини політичних суб'єктів (народів, держав та їх інститутів, соціальних спільностей та їх організацій і рухів), що мають на меті певні політичні цілі, задані у сфері міжнародних відносин і міжнародного життя.

СПІВТОВАРИСТВО ПОЛІТИЧНЕ (англ. political genealogy) – суспільна група, яка характеризується спільністю інтересів, наявністю визначених засобів стримування руйнівного насильства, а також установами й інститутами для прийняття і запровадження в життя владних рішень.

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ (політична соціологія) (англ. political sociology) – окрема галузь знань, що виникла на перетині політології і соціології та використовує їх підходи, методи, прийоми і процедури. Предметом досліджень соціології політики виступає сама політика, політичні інститути та політичний процес, їх закономірності, прояви, структурні елементи, які оцінюються за допомогою методологічних прийомів, моделей і технологій політичної соціології. Основу соціології політики складають її емпіричні дослідження, зорієнтовані на практичні результати, вироблення практичних рекомендацій задля підвищення ефективності управління політичною системою, її органами, забезпечення ефективної діяльності, політичних партій і лідерів. У витоків соціології та політики стояли Платон, Арістотель і ряд інших відомих мислителів. Фундаментальні аспекти С.п. розробляли Макіавеллі, Гоббсом, Монтеस्क'є, Токвілем, французькими енциклопедистами та ін. Вагомий внесок у розвиток цієї науки зробили європейські вчені кінця XIX–XX ст. М. Вебер, Г. Моска та представники інших шкіл.

СЕПАРАТИЗМ – прагнення до відділення частини держави та перетворення її на нову незалежну державу або автономне утворення.

СІОНІЗМ – політична ідеологія і рух, який ґрунтується на концепції виключної ролі єврейського народу у світовій історії, необхідності його концентрації на одній території.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ – впливова ідейно-політична течія і соціально-політична практика, яка поєднала ідеї соціалізму із практикою капіталістичного виробництва задля забезпечення втілення принципів соціальної справедливості, трудової солідарності, дотримання прав і свобод особистості в усіх сферах життя суспільства. Історично соціал-демократія бере свій початок в епоху промислової революції. Активно використовувалася лідерами лівих політичних партій. Наприкінці ХІХ–ХХ ст. у розвинених країнах Західної Європи соціал-демократія поступово відійшла від впливу радикальних ідей марксизму та виступала за еволюційний шлях вдосконалення вже існуючих форм соціально-економічних та політичних відносин. Політичні партії соціал-демократичного толку та їх лідери активно беруть участь у виборах та у формуванні урядів ФРН, Швеції, Фінляндії, Великої Британії, Франції, Іспанії, Норвегії та багатьох інших країн.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (лат. *socialis* – суспільний) – процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

СОЦІАЛІЗМ (франц. *socialisme* від лат. *socialis* – суспільний) – вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності в різноманітних формах, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей в залежності від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості.

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА – тип організації державного і громадського життя, заснованого на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед права людини на гідне життя і відповідальність держави за добробут і безпеку її громадян.

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА, типи – консервативний, ліберальний, соціал-демократичний.

СТРАЙК – масове припинення праці з метою впливу на процес прийняття певних рішень і задоволення певних економічних чи політичних вимог.

СТРАТЕГІЯ – система великомасштабних політичних рішень і накреслених напрямів діяльності на значний період, реалізація яких забезпечує досягнення основної мети.

СУВЕРЕНІТЕТ – верховенство влади держави всередині країни та її незалежність від влади іншої держави.

СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ – діюча особа, соціальна група чи організація, які, керуючись тими чи іншими інтересами, здійснюють певні дії, що спрямовані на реалізацію цих інтересів і досягнення певних цілей; суб'єктність у політиці виявляється у можливості впливати на події, процеси, що відбуваються в суспільстві.

СУДОВА ВЛАДА – одна з трьох гілок державної влади; є незалежною і самостійною, здійснюється системою судових органів; забезпечує охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, охорону правопорядку від злочинних дій і правопорушень; унеможливорює змови чи протистояння двох інших гілок влади (законодавчої та виконавчої); встановлює відповідність законів конституції і підзаконних нормативних актів законам.

Т

ТАКТИКА – визначення шляхів, методів і засобів, які оптимально відповідають конкретним умовам та обставинам і забезпечують успіх і досягнення віддаленої мети.

ТЕОКРАТІЯ – форма державного правління, за якої безпосереднім носієм влади вважається Бог, а її реалізація здійснюється переважно главою церкви і духовенством.

ТЕРОРИЗМ – нелегальна форма політичної боротьби, яка здійснюється засобами залякування, насильства і фізичної розправи з політичними противниками.

ТЕХНОКРАТІЯ – тип політичного режиму, в якому домінуюче становище посідають технічні фахівці (технократи).

ТЕХНОЛОГІЇ ДЕМОКРАТІЇ – особливі демократичні процедури: вибори, голосування, плебісцити, референдуми, делегування повноважень, переговори, компроміси тощо.

ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНІ – сукупність і системи методів і засобів послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату.

ТИМОКРАТІЯ – форма правління, в умовах якої влада належить привілейованій частині населення з високим майновим цензом.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – терпиме ставлення до інакодумства і дій політичних опонентів.

У

УЗУРПАЦІЯ – насильницьке, протизаконне захоплення влади, або присвоєння чужих прав і повноважень.

УТОПІЯ – образ ідеальної влади і нездійсненого на практиці суспільного чи державного устрою.

Ф

ФАТАЛІЗМ – світоглядна позиція, згідно з якою будь-які дії людини чи соціальної спільноти наперед визначені потойбічною силою, що повністю поглинає індивідуальну чи колективну волю.

ФАШИЗМ – різновид тоталітарного режиму, який ґрунтується на культі нації, расизмі і шовінізмі, відкритій терористичній диктатурі, насильстві, войовничому антидемократизмі, репресіях та нетерпимості до інакодумства.

ФРАКЦІЯ – об'єднання членів однієї політичної партії чи блоку в парламенті.

Х

ХАРИЗМА – тип лідерства, який ґрунтується на вірі у виняткові якості політичного діяча, його мудрість і героїзм, магічну силу, що дає йому змогу піднятися над масою, створити ореол пошани і безумовної підтримки, дозволяє здійснювати в суспільстві функції вождя чи реформатора.

Ц

ЦЕНЗ – встановлені законодавчо обмеження щодо реалізації громадянами виборчих прав.

ЦІЛІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ – комплекс завдань, спрямованих на захист національних інтересів на міжнародній арені; розвиток взаємовигідного співробітництва з іншими державами та народами; збереження миру й усунення загрози війни; забезпечення сприятливих міжнародних умов для розв’язання внутрішніх проблем країни.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – полісемантичне поняття, яке використовується для характеристики рівня розвитку суспільства і властивої йому структури, матеріальних, соціальних і духовних відносин, а також норм, цінностей та ідеалів.

Ч

«ЧЕТВЕРТА ВЛАДА» (англ. fourth power, «Fourth Estate» – «четверта влада», ЗМІ) – образне словосполучення, яке характеризує значимість у сучасному житті засобів масової інформації, які мають потужний вплив на позицію людей, їх свідомість і є своєрідною гілкою влади, поряд з іншими трьома владними гілками – законодавчою, виконавчою, судовою.

Ш

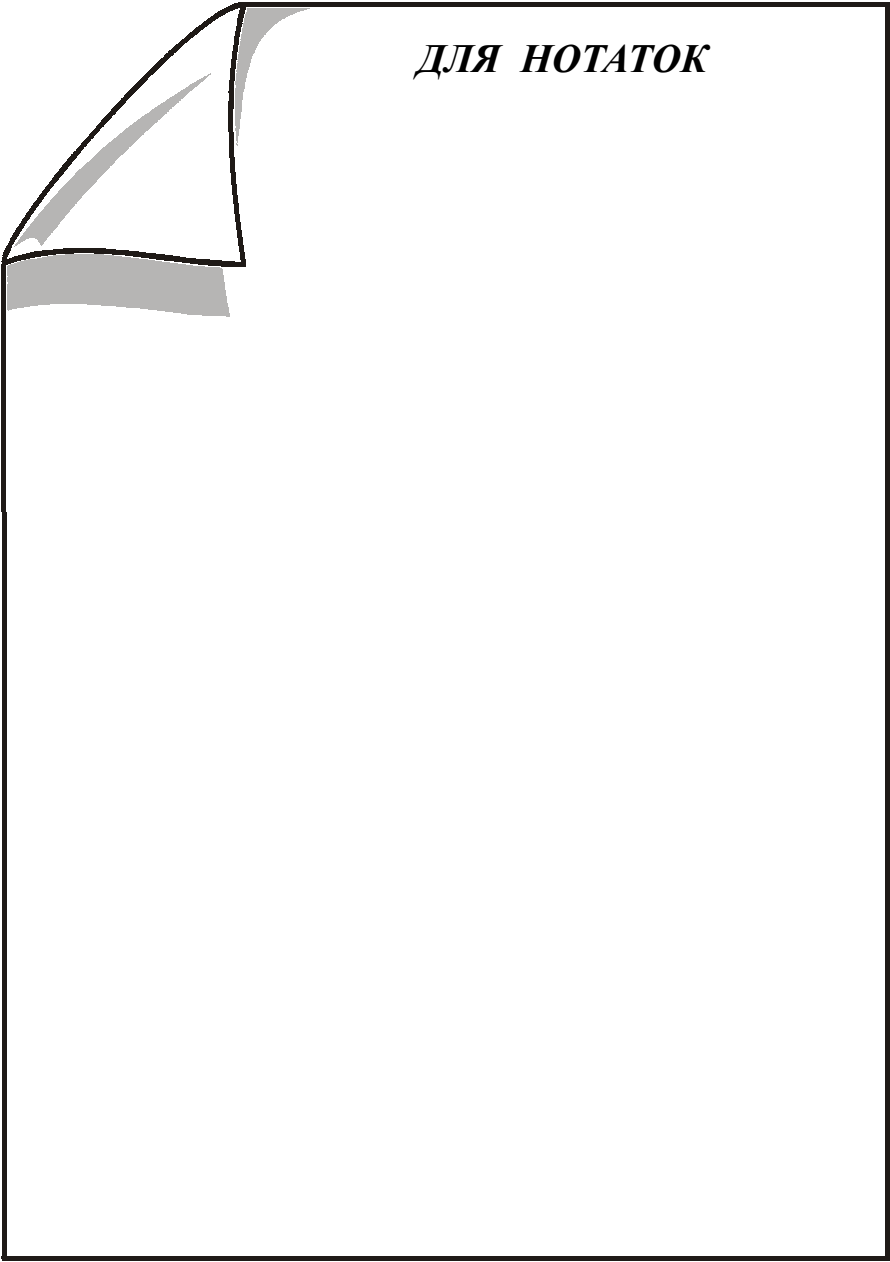
ШОВІНІЗМ – агресивна форма націоналізму, що ґрунтується на пропаганді національної виключності і зверхності, розпалюванні національної ворожнечі і ненависті.

Я

ЯВИЩА ПОЛІТИЧНІ – складові, елементи політичного життя, що є відображенням певних процесів, відносин, діяльності політичних суб'єктів, та об'єкти, на які вона спрямована.

ЯДЕРНЕ СТРИМУВАННЯ – запобігання небажаним діям супротивника засобом загрози застосування ядерної зброї. Під «стримуванням» розуміється те, що володіння державою ядерною зброєю викликає страх інших, та, як наслідок, гарантує їй безпеку та захист від нападу агресорів. Критики концепції Я.с. наголошують на тому, що його негативним наслідком є збільшення кількості країн, які, бажаючи відчувати себе у більшій безпеці, прагнуть отримати ядерну зброю. Тобто, Я.с. сприяє ядерному розповсюдженню. І, навпаки, ядерне розповсюдження закріплює Я.с., оскільки з поширенням ядерної зброї у держав не залишається надії гарантувати свою безпеку без збереження ядерної зброї.

ЯДЕРНИЙ ШАНТАЖ – загроза застосування розщеплюваних матеріалів із метою змусити шантажованого державного чи недержавного учасника глобальної політики вчинити певні дії, вигідні шантажисту. Я.ш. може полягати у погрозах: 1) підриву бомби (термо)ядерної; 2) розпилення радіаційно-небезпечних матеріалів – відпрацьованого ядерного палива та/або радіоактивних відходів («брудної бомби»). І-й тип Я.ш. передбачає погрозу (термо)ядерного вибуху з боку «ядерної держави». II-й тип Я.ш. полягає у погрозі довгострокового радіаційного зараження біосфери та території терористичними чи злочинними організаціями або особами. Я.ш. широко застосовується російською федерацією під час російсько-української війни 2014–2023 рр.



ДЛЯ ЗАДАТОК

Наукове видання

ШАПОВАЛОВА Ірина Василівна

**КОРОТКИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК
СУЧАСНИХ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ**

Комп'ютерне верстання *В. В. Москаленко*
Коректор *О. Є. Вакула*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 3,8. Тираж 100 прим. Вид. № 61. Зам. № 0906-19.
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025
E-mail : publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.